

SAŽETAK

U prigodi obilježavanja Dana sjećanja na žrtvu Vukovara 1991. – 2021., 30. godišnjice Vukovarske bitke i 30. godišnjice rada Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar te pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske g. Zorana Milanovića i Vlade Republike Hrvatske i medijskim pokroviteljstvom Hrvatskoga radija Vukovar i *Vukovarskih novina*, 15. i 16. studenoga 2021. godine u virtualnom (ZOOM) okruženju održan je 24. znanstveno-stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem „Vukovar ’91. – trideseta godina poslije“, na temu UZDARJE SLOBODI – IDENTITETI, SJEĆANJA, POVIJEST. Organizatori skupa bili su Institut Pilar i Hrvatsko katoličko sveučilište. Sukladno osnovnim autorskim tematskim naglascima sadržaj ovog Zbornika je u konceptualnom smislu strukturiran u četiri poglavlja.

U prvom poglavlju, koji je naslovljen *Vukovar ’91. – povijest*, nalaze se tri rasprave: *Dražena Živića* na temu „Demografija Grada Vukovara 1991. – 2021.“, *Ante Mikića* na temu „Ratne i stradalničke teme u tisku Srpske pravoslavne crkve. Studija slučaja: list *Pravoslavlje* o ratu u vrijeme Vukovarske bitke 1991.“ i *Ladislava (Laszla) Heke* na temu „Vukovar 1991. u svjetlu mađarskoga tiska“. Na temelju agregiranih podataka i pokazatelja popisne, vitalne i migracijske statistike, s osloncem na prve rezultate popisa stanovništva 2021. godine, *Dražena Živić* je pokazao razmjere demografske destrukcije Vukovara u protekla tri desetljeća, ali i upozorio na više nego zabrinjavajuće, a istodobno realne populacijske perspektive u kontekstu nedovoljne političke, društvene i ekonomske brige za taj grad i njegovo stanovništvo, neovisno o globalnoj, nacionalnoj i/ili lokalnoj adresi onih koji bi u toj skrbi trebali prednjačiti. Svojim je istraživanjem primjenom metode analize sadržaja i drugih primjerenih znanstvenoistraživačkih metoda *Anto Mikić* sustavno analizirao pisanje najvažnijega lista Srpske pravoslavne Crkve, dvotjednika *Pravoslavlje*, o ratu u Hrvatskoj tijekom druge polovice 1991. godine. Koje su se teme povezane s ratom i ratnim stradanjima obrađivale u tome listu te na koji način? Koliko je u autorskim tekstovima, ali i u istupima crkvenih velikodostojnika koje je list prenosio, bilo poziva na mir, suživot, ekumenski dijalog, a koliko sadržaja koji su promovirali nemogućnost suživota s katolicima, Hrvatima i drugima, pozivali na „obranu ugroženog srpskog naroda u Hrvatskoj“ te, uopće, bili u funkciji ratne retorike i propagande – glavna

su istraživačka pitanja ovoga rada. *Ladislav (Laszlo) Heka* u svojem radu prati pisanje mađarskoga tiska i izvješća elektroničkih medija (radija i TV-a) u razdoblju od proglašenja neovisnosti do međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske. Naime, mađarski tisak i elektronički mediji s velikom su pozornošću pratili zbivanja u Osijeku i Vukovaru, napose u selima s mađarskim stanovništvom u okolici tih dvaju gradova. Štoviše, Domovinski rat i raspad Jugoslavije bili su 1991. godine jedna od središnjih tema mađarske vanjske politike i interesa medija.

Drugo poglavlje Zbornika, *Vukovar '91. – sjećanja*, sadržava šest radova: *Sanja Špoljar Vržina* na temu „The Croatian Legacy of Vukovar and the Homeland Defence War – an Anthropological Analysis of Remembering, Forgetting and Memoricide“, *Andriane Benčić Kužnar* na temu „Domovinski rat kroz prizmu politike sjećanja“, *Vlaste Novinc* na temu „Rat, trauma i zbilja (diskurs svjedočenja o Vukovaru na križištu književnosti i povijesti)“, *Marija Bare* i *Jakova Žižića* na temu „Vojvođanski Hrvati u kontekstu Vukovara 1991. i Vukovarske bitke: posljedice i sjećanja“, *Ivane Bendra* i *Matea Žanića* na temu „Prakse obilježavanja sjećanja na Domovinski rat među braniteljima grada Vukovara“ te *Mirjane Semenčić-Rutko* na temu „Zdravstvo u Hrvatskoj – iz ratnog u moderno“. *Sanja Špoljar Vržina* u svojem radu polazi od činjenice da su Hrvati u vrijeme srpske agresije bili izloženi manipulaciji sjećanja i potpunoj negaciji svoje opstojnosti i kulture, što je znanstvenik Grmek označio pojmom *memoricida* pokušavajući objasniti pokušaj istrijebljenja pripadnika hrvatskoga naroda posvuda po Hrvatskoj. Istodobno znanstvenica Louise Lambrichs posvetila je svoje životno djelo proširenju pitanja sjećanja na te genocidne obrasce, preispitujući cikluse *ponavljanja*, *negiranja* i *negacionizma* koji od budućeg čovječanstva iziskuju velike žrtve. Ispreplećući važna mjerila čovječanstva to dvoje autora, *Sanja Špoljar Vržina* i u ovom svojem radu ističe da pitanje nije sjećamo li se ili zaboravljamo, nego podupiremo li procese *samomemoricida* i *moralne ignorancije* odlučujući zaboraviti glavne razloge geopolitike, napretka i (osobne) ekonomske koristi. Nema napretka ni razvoja u zapostavljanju ostataka teškog puta prema ostvarenju hrvatske neovisnosti, preko branitelja, njihovih obitelji i svih ljudi koji su branili i izgradili temelje demokratske, netotalitarne, moderne Hrvatske. *Andriana Benčić Kužnar* polazi od toga da je u istraživanjima politike sjećanja važno razumjeti sukobe sjećanja čija objašnjenja leže u pažljivom sagledavanju suodnosa javnih i privatnih narativa sjećanja, odnosno sjećanja oblikovanih u javnoj sferi

– u školama, muzejima i političkim gestama – i sjećanja oblikovanih u privatnoj, prije svega obiteljskoj sferi. Taj teorijski i empirijski noviji pristup unutar politike sjećanja, koji proizlazi iz brojnih studija slučajeva u praksi, pruža mogućnost boljeg razumijevanja i tumačenja tamnih i konfliktnih ratnih prošlosti. U njezinu se radu taj pristup primjenjuje u svrhu prikaza, analize i tumačenja hrvatske konfliktne prošlosti 20. stoljeća, te posebno Domovinskoga rata. Prošlost, povijest i politike sjećanja koje se odnose na Domovinski rat u radu se razmatraju dijakronijski i sinkronijski. Uvodi se konceptualna razlika između „naslijeđenih“ i „recentnih“ politika sjećanja, premda je riječ o fluidnim kategorijama. U fokusu analize su odabrani nacionalni ratni simboli i pozdravi, politički govori i geste, dani sjećanja, spomenici i memorijalna mjesta te dubinski intervjui usmene povijesti s izravnim sudionicima rata. *Vlasta Novinc* u svojem radu istražuje načine reprezentacije ratne zbilje u književnosti svjedočenja o Vukovaru te narativne strategije kojima je literarni ratni i poratni diskurs oblikovao prostor grada kao kulturnu i imaginarnu predodžbu. Istovremeno, taj se traumatični događaj pojavljuje kao ishodišno mjesto osobnoga i kolektivnog narativa o novijoj hrvatskoj povijesti. Autorica je istraživala granice književnosti svjedočenja u kontekstu teorije traume, odnosno mogućnosti literarnog diskursa da prikaže zbilju u trenutcima potpunoga šoka, neprepoznatljivosti i neiskazivosti pa do recentnih trenutaka kada događaj prelazi u povijesno i kolektivno pamćenje. U radu je analiziran kronološki slijed diskurzivnih prikaza traumatskoga događaja, počevši od ishodišnog metonimijskog iskaza (ranjeni grad reprezentira tijelo) pa do posttraumatskog prikaza krivnje preživjelih u nekoj vrsti javnog zaborava i šutnje o pojedinačnim zločinima. *Mario Bara* i *Jakov Žižić* u prvome dijelu svojega rada donose prikaz povezanosti grada Vukovara i susjednih bačkih i srijemskih naselja, migracijskih procesa, društvenih i političkih odnosa te nacionalne strukture navedenog prostora 1991. Drugi dio rada posvetili su širem kontekstu hrvatsko-srpskih odnosa unutar kojeg se analizira djelovanje Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) u političkom sustavu i politici Srbije. Treća cjelina bavi se agresijom na Republiku Hrvatsku, napose na šire područje Vukovara, položaj Hrvata u Vojvodini i uključenje jednoga njihova dijela u obranu Vukovara i Hrvatske. U četvrtoj cjelini autori analiziraju razdoblje nakon 1991., a u zaključnom dijelu rada bave se posljedicama, promjenama nacionalne strukture, okolnostima (ne)ostvarivanja manjinskih prava i pitanjima sjećanja na događaje iz 1990-ih unutar

hrvatske zajednice u Vojvodini. *Ivana Bendra* i *Mateo Žanić* u svojem su radu za cilj imali utvrditi na koji način braniteljska populacija doživljava različita obilježavanja sjećanja na Vukovarsku bitku kao i njihovu važnost za aktualno vrijeme. Istraživanje su proveli metodom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa i to s članovima braniteljskih udruga s područja grada Vukovara. Na temelju dobivenih rezultata razmotrili su tri pitanja: prvo, na koji način branitelji pamte događaje iz Vukovarske bitke, odnosno čega se najviše sjećaju i na koji način to vrednuju; drugo, na koji su način branitelji uključeni u različita obilježavanja događaja iz Vukovarske bitke i kakvu važnost pridaju tim obilježavanjima; treće, na koji način branitelji tumače značaj Vukovarske bitke za sadašnje vrijeme, odnosno smatraju li da je ona u Republici Hrvatskoj prikladno vrednovana. *Mirjana Semenčić Rutko*, razmatrajući ukratko povijesne činjenice i nastanak Republike Hrvatske, detaljnije se osvrnula na razvoj zdravstvenog sustava. Glavni Sanitetski stožer Republike Hrvatske osnovan je 16. prosinca 1990. godine kao prva službena obrambena formacija na državnoj razini nakon demokratskih izbora. Osnivanjem Glavnog stožera i povezivanjem s Ministarstvom zdravstva nastala je jedna organizacijska jedinica koja je upravljala sustavom, financiranjem, opskrbom lijekovima, organizacijom bolnica, mobilnih timova, mobilnih kirurških timova. Sve te aktivnosti pridonijele su visokoj razini zdravstvene skrbi na samom terenu. Do kraja Domovinskoga rata organizacija zdravstvene skrbi bila je s obzirom na tadašnje uvjete razvijena gotovo do savršenstva. Završetkom Domovinskoga rata bilo je potrebno ustrojiti zdravstvo prema suvremenim smjernicama i omogućiti ga svim hrvatskim građanima jer je to pravo zajamčeno Ustavom Republike Hrvatske.

Tri su rada uokvirena zajedničkim naslovom trećega poglavlja *Vukovar '91. – identiteti*. Riječ je o radovima *Marte Račić* na temu „Gvozdansko (16. st.) – Vukovar (20. st.): identitet i sudbina hrvatskoga branitelja od legende do stvarnosti“, *Danijele Lucić*, *Ožrena Žuneca* i *Slavena Zdilara* na temu „Etika vojnog poziva – sjećanje i identitet u procesu vojnog obrazovanja“, te *Renata Matića* na temu „Vukovar '91. iz perspektive generacije Z – tri desetljeća poslije“. *Marta Račić* je na historiografskim temeljima komparativnom analizom uloge branitelja Vukovara i Gvozdanskoga izgradila antropološki prikaz identiteta hrvatskoga branitelja 400 godina poslije (Gvozdansko 16. st – Vukovar 20. st.). Radom se željelo skrenuti pozornost na to da je kulturnoantropološki opravdano elemente legende utkati u kolektivno

sjećanje naroda, a emociju zahvalnosti za polaganje života vojnika svjesno njegovati i isticati u društvu kao pozitivno žrtvovanje za više ciljeve obrane doma i obitelji. U svojem su radu *Danijela Lucić*, *Ožren Žunec* i *Slaven Zdilar*, na primjeru kolegija Etika vojnog poziva na studijima Vojno inženjerstvo i Vojno vođenje i upravljanje, nastojali pokazati kako je internalizacija ključnih vrlina časničkog poziva, poput časti, integriteta, lojalnosti, (samo)poštovanja, nesebičnosti, hrabrosti i sl., usko povezana s pitanjem sjećanja i identiteta odnosno tradicije. U radu je prikazana geneza samog kolegija Etika vojnog poziva, njegova važnost u formiranju časničkog kadra, sadržaj kolegija s naglaskom na primjere koji govore o važnosti identiteta i sjećanja, te perspektivu samog kolegija i apostrofiranje ključnih identitetskih mjesta i mjesta sjećanja koja nezaobilazno moraju (p)ostati dio kurikula kolegija Etika vojnog poziva. Tema rada *Renata Matića* je osobna procjena kvalitete nastave o Vukovaru u osnovnim i srednjim školama, iz perspektive generacije Z. Podatci su prikupljeni metodom polustrukturiranog dubinskog intervjua sa studentima/icama Zagrebačkog sveučilišta. Prikupljene odgovore i zabilježena osobna iskustva moguće je primijeniti u smislu daljnje procjene najučinkovitijih pristupa učenja ne samo o Vukovaru '91., i Domovinskom ratu, već o svakom događaju koji svojim sadržajem nudi mogućnost podizanja svijesti o užasima rata te o vrijednostima slobode, mira i demokratskog dijaloga.

Konačno, četvrto poglavlje Zbornika, *Vukovar '91. i europske integracije*, sadržava dva rada: *Marica Gjidare* na temu „Vukovar i Europska unija“ i *Nevena Šimca* na temu „Druge europske integracije i Vukovar“. *Marc Gjidara* u širokom zahvatu geopolitičke i povijesne dimenzije smješta vukovarsku tragediju u okvir politika europskih velikih zemalja, Francuske, Velike Britanije i Njemačke, ujedno i u okvir njihovih tadašnjih tradicionalnih politika prema Jugoslaviji i posebice prema Hrvatskoj i Srbiji i pri tome se u radu usredotočuje na odnose i politike u okviru ondašnje Europske zajednice. *Neven Šimac* je u svojem radu sažeto prikazao aktivnosti i inicijative glede Vukovara i Hrvatske triju europskih integracija: vrlo skromne aktivnosti i inicijative političke i pravne integracije Vijeća Europe, vojno-obrambene aktivnosti Zapadnoeuropske unije i, na koncu, aktivnosti diplomatskog foruma Konferencije za sigurnost i suradnju u Europi.